

OPBOUW

weekblad tot opbouw van het gereformeerde leven
uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw”

red. en sekr. riouwstr. 59, wormerveer
adm. kon. wilhelminalaan 38, leersum

E. R. POSTMA / EINDHOVEN

Het ultimatum van ne Here ten gunste van Zijn Gezalfde

*Nu dan, gij koningen, weest verstandig,
laat u gezeggen,
gij richters der aarde.
Dient de HERE met vreze en verheug u
met beving:
Kust de zoon, opdat hij niet toorne
en gij onderweg niet te gronde gaat,
want zeer licht ontbrandt zijn toorn.
Welzalig allen die bij Hem schuilen!*

Ps. 2 : 10-12 (N.V.)

De volken rond Kanaän zijn onrustig, hun machthebbers hebben de handen ineen geslagen. Maar al hun plannen zijn ijdel, zullen op niets uitlopen. Want met al hun eensgezindheid en vastberadenheid zullen Davids vijanden zich te pletter lopen tegen het granieten besluit van de HERE: „Ik heb immers mijn Koning gezalfd over Sion, mijn heilige berg!”

Indachtig aan dat onwrikbare besluit des HEREN, kan David, zonder in paniek te geraken, heel rustig deze koningen tot bezinning manen (vs 10). Tot hun eigen bestwil mogen zij bijtijds inzien, dat hun verzet en opstandigheid tevergeefs is. Deze vriendelijke aanmaning wordt echter gevolgd door een ultimatum. Sions vorst eist slechts één ding: onvoorwaardelijke onderwerping aan de HERE (vs 11) en zijn gezalfde (vs 12a). Een tussenweg is er niet. Een compromis sluit hij niet. Als „gezalfde”, als „zoon” houdt David zichzelf en zijn tegenstanders aan het „besluit des HEREN”. Hij gaat niet, zoals sommigen van zijn opvolgers later marchanderen. Hij biedt Zijn vijanden niet de rijkdommen van het beloofde land, noch verkoopt zijn onderdanen, het volk des HEREN. De intimidatie heeft geen vat op hem: hij stáát in de naam des HEREN voor land en volk. Zijn houding is een theocratisch vorst waardig. Zij is gespeend aan alle hoogmoed en nederbuigendheid: het besluit van Jahweh is voor ieder het eind van alle tegenspraak. Willen de volkeren het JUK DER DIENSTBAARHEID afwerpen? (vs 3). Vreze en beving moge hen bevangen voor deze God van Israël: dient

de HERE! En dit dienstbaar zijn blijke daaruit, dat zij zich ter aarde werpen en de voeten van de gezalfde kussen!

En haastig- zonder uitstel – opdat de toorn van de zoon over de vijanden van de HERE niet ontbrandde en zij onderweg – nog maar net op mars met hun legers – vergaan.

Zo spitst David de strijd toe. Het gaat hem om de ere van de HERE – voor Hém zal alle knie zich buigen.

Als nu reeds David zo scherp de lijnen trok, hoeveel te meer zal dat dan doen zijn grote zoon, de Messias, onze Here Jezus. Regeert ook Hij niet namens de HERE? En zoekt Hij, Gods universele erfgenaam op de troon der wereld – heerschappij, niet de eer van Zijn Vader? (1 Cor. 15 : 28).

Het kan ons troosten, te weten dat Jezus Christus Zijn vijanden slechts een ultimatum stelt: God dienen – of vergaan. Hij marchandeert niet met Zijn volk. Hij verkoopt ons niet. Hij sluit geen compromis. Onvoorwaardelijke onderwerping – en anders: het einde.

Men zou kunnen zeggen: Zijn toorn blijft lang uit. Men kan ook zeggen: Hij geeft Zijn tegenstanders volop de tijd om tot bezinning te komen. De laatste bedeling gegint niet met de toorn – zij eindigt er mee. En tot aan dat einde, die laatste dag heeft Zijn kerk te prediken het evangelie van diezelfde Gezalfde. Van Hem, die gezonden en gestorven is voor de zonde der wereld en die zich een volk wil verzamelen uit alle natiën en volken. Het is Zijn genade, die geproclameerd wordt. Met de boodschap er bij: haastig! Vóór het te laat is, en Hij wederkomt op de wolken des hemels om Zijn tegenstanders te verdoen door de adem zijnsmonds.

Volk des HEREN: gij wordt niet verkocht – uw erfenis niet prijsgegeven. Soms hebt ge 't zwaar te verduren, onder het woelen der volkeren en de plannen van hun machthebbers. Maar ge zijt en blijft Zijn eigendom, het volk dat Hij zich verlost heeft, om hun het eeuwige leven te schenken.

Welzalig allen die bij Hém schuilen.

IN DIT NUMMER

- 9 Ds E. R. Postma,
Het ultimatum van de Here
ten aanzien van Zijn Gezalfde
- 10 Ds H. Amelink,
Tolerantie (1)
- 11 Drs P. J. van Kampen,
De antroposofie (5)

- 12 D. W. L. Milo,
Ceilidh
- 13 Prof. C. Veenhof,
Persschouw
- 14 P. C. van Wijk,
Terloops ...

H. AMELINK / AALTEN

TOLERANTIE (1)

Niemand van de regelmatige lezers van dit blad zal mij verdenken van gebrek aan sympathie voor de staat Israël en voor de Joden in het algemeen. Integendeel: ik kreeg in het verleden nogal wat brieven over mijn zogenaamde ongenueanceerde stellingname voor Israël. In die stellingname is niets veranderd en ik ben nog steeds zo 'ongenuanceerd'! Geleerd door de Bijbel.

Toch heb ik er behoefte aan iets meer te zeggen nu als vriend van Israël. Niet in mindering op mijn sympathie.

Er is momenteel een zeker lichtgevoel, die hoewel zeer goed te begrijpen, bijna het gevaar loopt te ontaarden in onverdraagzaamheid. En dat is van Joodse zijde des te merkwaardiger en opvallender, omdat dit volk zo veel geleden heeft van onverdraagzaamheid, vooral van de christenen.

De stichting ter bestrijding van het antisemitisme (Stiba) heeft het gemunt op een voorganger van een Pinkstergroepering omdat hij zich antisemitisch zou hebben uitgelaten. Ik noem maar geen namen want die zijn niet zo van belang in dat wat ik wil zeggen. Deze voorganger had in zijn blad geschreven dat de Joden buiten Gods genade zijn, als zij Jezus niet aanvaarden als de Christus. Er is door de Stiba een aanklacht ingediend tegen deze schrijver en nu heeft de officier van justitie die de zaak moest behandelen de aanklacht geseponeerd. Deze officier zag in dat hier sprake was van een soort Israël-leer in bepaalde protestantse kringen die met opwekking tot Jodenhaat niets te maken heeft. Trouwens de schrijver verderdigde zich door te zeggen dat wat hij van ongelovige Joden zegt geldt van een ieder die niet in Jezus Christus geloof.

Nu denk ik dat het niet goed is om te spreken van een Israël dat buiten de genade is gevallen. Als ik het goed begrijp dan zit daarachter de gedachte de Joden Gods volk niet meer zijn omdat ze in meerderheid niet in Jezus Christus geloven. Ik denk dat zo iets te stellen gebrek is aan inzicht in het verbond Gods, dat een verbond der genade is. Paulus leert het anders. Israël is en blijft het volk van God, Romeinen 9 : 1-5, en de roeping van christenen is niet om Israël buiten de genade te stellen maar om van de genade voor Israël te getuigen. Rom. 11 : 11-24. Maar het is natuurlijk niet waar dat zulk een theorie, waarin veel te veel de nadruk valt op de geloofsbeslissing van de zondaar en waarin die beslissing als criterium geldt, uit te

maken voor aanzet tot Jodenhaat. Als men zo snel van Jodenhaat spreekt, dan zou men de profeten van het oude Verbond ook wel Jodenhaters kunnen noemen. En Johannes de Doper. En de apostel Johannes. En de apostel Paulus.

De Stiba gaat in hoger beroep tegen de beslissing van de officier van justitie om de klacht te seponeren. Maar door zo te doen is eigenlijk niets minder aan de orde dan de vraag of het in dit land nog wel mogelijk is precies hetzelfde te zeggen als wat in de Bijbel staat. Stel je voor dat een christelijke kerk niet meer zou prediken dat Jezus is de Christus en dat iedereen dat heeft te aanvaarden, omdat er onder de hemel geen andere naam is gegeven waardoor een mens behouden wordt. Het zou afschuwelijk zijn als deze voorganger veroordeeld werd. De vrijheid van godsdienst is dan in het geding. Joden moeten niet zo onverstandig worden als christenen zo vaak geweest zijn in het verleden. Trouwens eerder was een dominee in Friesland in opspraak geraakt en ook, voorzover ik dat beoordelen kan, ten onrechte beticht van antisemitisme. Ik heb niet gelezen dat tegen hem een aanklacht is ingediend, maar wel heeft het centrum voor documentatie en informatie Israël, het CIDI, aan de kerkeraad van deze predikant gevraagd hem uit zijn ambt te ontheffen. Het ergste wat een predikant kan overkomen.

Wat deze dominee gezegd heeft heb ik gelezen voorzover dat in het dagblad Trouw heeft gestaan. In een artikel zei deze dominee dat Israël hoewel het duidelijk als gruwelijk ongehoorzaam moet worden getypeerd toch nooit zal vergaan. God is de Redder van juist uitgerekend zulke slechte mensen als de Joden zijn. En verder schreef ook deze dominee dat wij heidenen geen spijt beter zijn. Eerder slechter.

Het is niet juist daarin antisemitisme te lezen. En zeker verdient een predikant om deze taal niet afgezet te worden. Verschillende van zijn uitdrukkingen zijn de mijne niet. Het is ook verstandig bepaalde uitdrukkingen niet te bezigen. Zeker niet in verband met de Joden. Onze afschuwelijke historie dient ons zeer voorzichtig te maken. We kunnen

pastorale notities

Tussen Keulen en Parijs ...

Op 3 januari j.l. was het voor de gemeente van Maastricht een goede dag. Ze kreeg weer, na jaren, een eigen dienaar des Woords in de persoon van dominee J. D. Smit. Na 's morgens bevestigd te zijn door zijn Vader deed hij 's avonds intrede.

Maastricht is een heel kleine gemeente. En je zou kunnen vragen: is dat nu wel verantwoord in zulk een kleine gemeente een eigen predikant? Is dat niet voer voor mensen die menen dat onze kerken luxe kerken zijn? Te weinig mensen aan de zorg toevertrouwd van te veel predikanten?

Nu als ooit die vraag 'is dit geen luxe?' ontkennend beantwoord kan worden, dan is het wel in het geval Maastricht. De oogst is groot. De arbeiders zijn weinige.

In de voetgangerstunnel onder de spoorbanen, die Maastricht doormidden snijden is een plastiek aangebracht, waarop de spreuk staat die ik hierboven gezet heb: tussen Keulen en Parijs.

Als men vroeger vanuit Holland naar Rome ging en men ging niet over Keulen, door het Rijndal, en ook niet via Parijs, dan ging men via Maastricht. Een stad door de Romeinen gesticht. Maar eeuwen

heeft het ook in overdrachtelijke zin geklopt: tussen Keulen en Parijs kwam je in de Roomse kerk terecht. In de jaren dat ik in het Zuiden van Limburg mocht wonen heb ik vele mensen ontmoet die me wisten te vertellen dat hun voorouders wel protestant waren, maar na verhuizing naar Limburg toch op de duur terecht gekomen waren onder het opzicht van de bisschop van Roermond. De zuigkracht van het grote getal heeft steeds zijn werking gehad in Maastricht en Zuid-Limburg. Dat is nu nog zo. De eens zo grote gereformeerde Eglise Wallone met meerdere predikanten tegelijk is terug gebracht tot een kleine gemeenschap. En de protestantse kerken die er ontstaan zijn, zo tegelijk met de opkomst van de mijnen, haasten zich nu om zoveel mogelijk eenheid te zoeken met Rome.

De Nederlands Gereformeerde Kerk staat daar in een niet gekozen isolement met een grote taak. Want de ontreding die zich ook van vele Rooms-Katholieken meester heeft gemaakt, zowel als van veel protestanten, heeft een klimaat geschapen waarin men weer wil luisteren naar het ene antwoord van het Evangelie op alle vragen van de moderne mens: de leer van de rechtvaardiging van de zondaar zonder de werken.

Tussen Keulen en Parijs is een heel kleine gemeente die klassiek gereformeerd wil zijn. Met een eigen predikant. Geen luxe, maar broodnodig.

Giro: 1057323 t.n.v. De Nederlands Gereformeerde Kerk van Maastricht te Geleen.

H. Amelink, Aalten

alleen maar beschaamd iets zeggen. Maar als ik het goed zie heeft hij aan het Israël zoals het was en zoals het nu is in meerderheid, willen duidelijk maken dat de God van Abraham, Izak en Jacob een God is die goddelozen rechtvaardigt.

Mozes zegt van Israël dat het slecht is. Niet die Friese dominee. Hij sprak Mozes' taal.

Israël is Gods eigen volk.

Is.

En niet was.

Het is door God verkoren. Maar niet omdat het beter was dan andere volkeren. Niet omdat het groter was dan andere volkeren. Deut. 7 : 7. Het is ook niet door de HERE verkoren wegens Israëls gerechtigheid. Integendeel! Het is een hardnekkig volk. Deut. 9 : 6. Ja, zelfs Abraham is niet geroepen en verkoren omdat hij zo vroom was, zoals de legende wel zegt, maar Abraham is geroepen uit het heidendom. Jozua 24 : 2. Aan Abraham is te zien dat God is die God die goddelozen vrijspreekt. A-vromen zegt Paulus. Hij verkiest uit genade en niet om verdienste. Romeinen 4.

Dit te zeggen heeft niets met Jodenhaat te maken. Dit zegt God Zelf.

Dit zegt Mozes. Dit zegt ook Paulus. Een Hebreeër uit de Hebreeën. Hoezeer de wonden uit het verleden verstaanbaar maken wat Stiba en het CIDI beweegt het is niet goed de onverdraagzaamheid van de christenen over te nemen.

Het maakt ook altijd weer wat verdrietig als ik eraan denk dat opzettelijke prediking van het Evangelie van Jezus Christus met de bedoeling Joden te brengen tot het geloof in Jezus Christus in de staat Israël eigenlijk verboden is óf op zo veel verzet stuit dat het praktisch onmogelijk is. Een verzet dat het zo zeer sympathieke Nes Ammim gebracht heeft tot de opname in de statuten als richtlijn dat er geen poging tot openlijke Evangelieprediking zou worden gedaan. Ik heb intussen wel geleerd van Paulus dat het beter is niet te spreken van 'zending' onder de Joden, maar van dezelfde Paulus ook dat er voor Joden geen andere weg tot behoud is dan voor heidenen. Eerst de Jood. Dan de Griek. In de praktijk komt het er op neer dat je in alle landen die een parlementaire democratie hebben vrij uit kunt evangeliseren.

Meestal kun je om zo eens te zeggen op de eerste beste hoek van de straat gaan staan. Alleen in de democratie van Israël kan dat niet. En weer: het is goed te begrijpen. En de christenen moeten maar niet verbaasd zijn als erop gewezen wordt dat veel van de moordenaars van Israël gedoopte mensen waren. Maar toch! Wat akelig, als je juist voor Israël, omdat het zo veel geleden heeft van christenen, niet mag getuigen van de enige naam die er gegeven is onder de hemel.

We kunnen zo niets goed maken.

We kunnen niets boeten van de grote schuld.

Behalve dat we zeer ongenueanceerd achter Israël moeten blijven staan en dat we blijven getuigen van de enige Heiland: Jezus.

Het is jammer dat men niet ziet dat juist in de kringen van de Pinksterbeweging en in de kringen van hen die zich rekenen tot de nadere reformatie juist veel sympathie is voor Israël. De nadere reformatie heeft hierin zelfs veel voor op de Reformatie. Het zijn juist de beste vrienden van Israël onder protestanten die Stiba en CIDI belagen.

—o—

De omgekeerde onverdraagzaamheid is overigens, zoals vanzelf spreekt, niet alleen een zaak van de Joden. Het wordt een algemeen verbreid kwaad. Enkele voorbeelden. Het verzet tegen het discrimineren van homofielen slaat om in het tegendeel. Als je van mening bent dat er onderscheid te maken is tussen homofiele aanleg en de praktisering daarvan, dan kun je de wind van voren krijgen. Want dat onderscheid te maken zou een uitermate infame aanslag zijn op de medemens met zijn aanleg en zijn vrijheid die aanleg uit te leven.

Iedereen die de Bijbel nog wil aanvaarden als richtsnoer voor denken en handelen weet dat deze leert dat ook een hetero sexuele aanleg niet maar gepraktiseerd mag worden met een beroep op de vrijheid van aanleg. De H. Schrift is niet minder afkeurend over een hetero sexueel die zich laat gaan als over een homoseksueel die zich laat gaan. Er is nooit de vrijheid! om zo maar je aanleg te volgen, op welk terrein dan ook.

Er zijn christenen die in diepe bewogenheid en na heel nauwkeurig nadenken over deze zaken zelfs ontkennen dat er zo iets is als een homofiele aanleg. Het is onaanvaardbaar als deze mensen daarom beschuldigd worden van gebrek aan liefde voor de medemens en gebrek aan begrip.

De onverdraagzaamheid tegenover hen die dit soort meningen zijn toegedaan in dit zo vrije (?) land is groot aan het worden. De „Youth for Christ” heeft dat ondervonden. Deze organisatie werd gestoten uit de Nederlandse federatie van jeugd- en jongerenwerk, omdat naar de mening van de federatieraad „Youth for Christ” homoseksuelen discrimi-

neert. Het is niet zo erg dat de „Youth for Christ” uit die federatie is. Wat doet een christelijke organisatie daarin? Maar het is pure onverdraagzaamheid en discriminerend als het niet meer toegestaan zou zijn homoseksuele praktijken te veroordelen of te menen dat er geen homofiele aanleg bestaat. Als het zo doorgaat wordt het niet meer toegestaan in de toekomst Romeinen 1 te lezen en voor te lezen in een publieke dienst van een christelijke kerk.

Een tweede voorbeeld. Regelmatig kun je lezen dat aanhangers van Oosterse secten zich boos maken over het feit dat ouders proberen hun kinderen aan de invloed van een groep te onttrekken. Dat verlangen en dat pogen van die ouders zou dan ongeoorloofde discriminatie zijn en natuurlijk weer in strijd met de vrijheid en de rechten van de mens.

Ook dat is omgekeerde onverdraagzaamheid. Want het is evident dat als iemand het recht heeft invloed trachten uit te oefenen op een ander mens, het in ieder geval de ouders zijn. Dat ligt in de aard van de verhouding ouders en kinderen. Het is de taak van de ouders hun kinderen op te voeden. Dat betekent: beïnvloeden.

Dat mag.

Dat moet zelfs.

Dat te weerspreken is niet alleen een aantasten van het recht van de ouders, maar wat erger is: het is aantasten van het recht Gods, die aan de ouders de kinderen toevertrouwd. En aan niemand anders.

En zelfs al zijn kinderen volwassen geworden, je kunt alleen maar een tyrannieke aanleg of gedachten-gang hebben, als je poogt aan de ouders het recht te ontfangen in bloed op hun kinderen uit te oefenen. Of die invloed een goede is, doet niet ter zake. Maar de vrijheid van de ouders om te handelen t.a.v. hun kinderen zoals de Heer ons dat leert kan niet aangetast worden met een beroep op de vrijheid van de kinderen. Behalve de grenzen die de rechter kan stellen bij het afnemen van de verantwoordelijkheid van de ouders past het niemand bezwaar te maken als ouders trachten hun kinderen te beïnvloeden.

Een derde voorbeeld ligt op politiek vlak. Een van de aktievoerders voor de sluiting van de kerncentrales in ons land verklaarde heel rustig — voor de radio — dat als die sluiting niet langs de parlementaire weg zou verkregen kunnen worden, men wel de niet-parlementaire weg zou kiezen. Deze woordvoerder droeg een eervolle Joodse naam.

Zou hij niet weten dat Hitler op dezelfde wijze aan de macht is gekomen? Dat dit de methodes waren van het zo gehaatte fascisme? Om via de straat de macht te grijpen.

Het lijkt erop dat we terecht zijn gekomen in vroeger tijden toen een liberale woordvoerder meende te

kunnen zeggen dat de minderheden, die niet in de pas wensten te lopen met het liberalisme, dan maar onderdrukt dienden toe worden. Voor hun eigen bestwil. Nu wordt net zo denigrerend gesproken over de „Staphorster variant” en spreekt een Groningse hoogleraar smalend over de gemiddelde EO-aanhanger. Hebben de mensen in Staphorst niet hun eigen recht? En hoe groot ook mijn bezwaar is tegen de vaak doperse meningen van de politieke partijen die men bedoelt met de uitdrukking „Staphorster variant”, hebben deze partijen minder recht dan de spraak makende 'progressieve' onverdraagzamen? En wat weet die professor van de gemiddelde EO-aanhanger? Uit zijn woorden te oordelen zou je zeggen: niets. Laten we niet onder de indruk komen van alle mogelijke tyranniek gepraat.

P. J. VAN KAMPEN / ZEIST

De antroposofie

(5)

Meer dan één leven

De architect werkt het bestek van een huis uit. Dit wordt uitgevoerd. Daarbij doet hij een reeks van uiteenlopende ervaringen op. Al deze ervaringen verhogen zijn kundigheid. Wanneer hij het volgende bestek uitwerkt, worden al die ervaringen er mee in opgenomen. En dit volgende bestek blijkt tegenover het eerste verrijkt met alles wat hij bij het vorige geleerd heeft. Aldus is het met de opeenvolgende menselijke levenslopen gesteld. In de tussentijden tussen de belichamingen leeft de geest in zijn eigen domein. Hij kan zich geheel wijden aan de eisen van het geestesleven; hij ontwikkelt zich, bevrijd van heel de fysieke lichamelijkeheid, naar alle kanten en verwerkt bij deze ontwikkeling de vruchten van de ervaringen in zijn vorige levenslopen.

Rudolf Steiner

Wie een fabuleuze preëxistentie van de ziel leert, die zij verdoemd.

*Uitspraak concilie
Constantinopel 553 AD*

In het voorafgaande is duidelijk geworden dat Steiner (naar zijn volgelingen geloven) de mogelijkheid had om rechtstreeks het lot van gestorvenen in het hiernamaals te vol-

gen. Hij kon vertellen hoe het met hen gesteld was. Het is duidelijk dat Steiner hiermee bevestigt dat er (een) leven is na de dood.

De leer van Steiner spreekt ook on-dubbelzinnig over *reïncarnatie*, of, zo men wil, *herbelichaming*. Zijn visie hangt (ook hier) samen met zijn opvattingen over de mens. Sprekend over de mens vallen geregeld termen als „fysiek lichaam”, „ether-lichaam”, „astraal lichaam” en „ziel-lichaam”. Het is goed om daar ruime aandacht aan te schenken.

Voor het vervolg van dit verhaal ontleen ik gegevens aan een boek van Johannes Hemleben, met de titel *Over de grens van het leven*. De ondertitel is „Voorstellingen over een bestaan na de dood”.

De schrijver houdt zich bezig met gedachten over de dood bij de oude Egyptenaren, in de Griekse mythologie, bij de Romein Vergilius, maar ook met christelijke visies en gedachten van enkelingen zoals Swedenborg, Goethe en Lessing. Dit alles culmineert in de opvattingen van Steiner.

Kunnen en weten ?

Het is duidelijk dat voorstellingen over een mogelijk leven na de dood in nagenoeg elke religie voorkomen. Ook dat er allerlei praktijken (hebben) bestaan om tot diepere kennis van het leven aan de Andere Kant te komen. In het algemeen kan echter worden opgemerkt dat zulke dingen bij het volk Israël niet geoorloofd waren en kennelijk ook niet voorkwamen. (Sauls bezoek aan de vrouw van Endor is een van de weinige uitzonderingen en het lijkt weinig twijfel dat dat bezoek ongeoorloofd was.)

In het Nieuwe Testament wordt ook ons christenen weinig reden gegeven om ons met deze dingen bezig te houden, verder dan wat de Schrift ons zelf vermeldt. Dus wel: verzekerdheid van een leven na dit leven, mededelingen over een verheerlijkt lichaam, het zijn bij God, maar zelden veel detail. We zouden graag weten hoe dat opstandingslichaam zal zijn, maar we horen niet veel meer dan dat het er zal zijn, enzovoort. Gods beloften en de zekere uitspraken van de Bijbel laten spiritistische praktijken. Ze worden zelfs verboden.

Deze remming bestaat echter niet voor de Antroposofie. Is Steiners leer niet een „geestelijke wetenschap”? Ook hij wijst spiritistische praktijken af, maar om toch wel geheel andere redenen dan dat wij dat doen.

Het is geen toeval, denk ik, dat in Hemlebens boek de weergave van Steiners ideeën geplaatst wordt nadat er over parapsychologie en spiritisme is gesproken. Net als we bij mevrouw Blavatsky opmerkten, is ook Steiner van mening dat de weg van de Antroposofie veel hoger voert. Wordt door het spiritisme de feitelijkheid van een lev enna dit leven bevestigd, de wijze waarop „be-

wijzen" worden geleverd bevredigt Steiner allermint. „Spiritisme en hypnose betekenen verlaging, vermindering van het bewustzijn. Bij beide gaat het er om dat de door-gang naar de Overzijde gebeurt in trance-slaap..." registreert Hemleben het antroposofische gevoelen. (148) De gestorvenen die zich in seances melden spreken over andere, hogere werelden waarvan ze zelf geen ervaring bezitten. „Men kan dus zeggen: het spiritisme brengt slechts het bezinksel van een lagere tussenwereld tevoorschijn, die noch in de hoogten des hemels noch in de diepten der hel reikt – vandaar het onbevredigende van de mededelingen."

Wil men kennis van hogere werelden hebben, dan dient men die te verkrijgen door *meditatie*. In plaats dat men in gedachtenverduistering zich voor „de Overzijde" zou openstellen, kan men leren leven in „zuivere innerlijkheid". „De meditatieve inkeer (opent) nieuwe ervaringsgebieden. Bij het mediteren worden allengs bovenzintuiglijke domeinen ontsloten, die met recht als... vrij van het lichamelijke worden beleefd."

Hoe het zal zijn

De Antroposofie kan ons dus kennis leveren over het leven na dit leven, het leven tussen dood en volgende geboorte. Het blijkt met name een *louteringsproces* te zijn, dat in een soort „vagevuur" of „hel" plaatsvindt.

Het sterven als zodanig is een bevrijdende ervaring. „Van hieruit gezien is het ogenblik van de dood een gebeurtenis die onveranderlijk is en met angst en beven wordt afgewacht. Daarentegen betekent vanuit de Overzijde gezien het stervensmoment voor de gestorvene een afleggen van het lichaam, „de overwinning van de geest", als het zich ontworstelen van de geest aan het lichaam. Aldus beleefd de zoëven gestorvene dit, en zo verschijnt voor hem de dood als het grootste, heerlijkste en gewichtigste gebeuren."

Is de gestorvene eenmaal de Poort doorgegaan, dan begint de afbraak van het stoffelijke. Eerst is er de fase waarin men op het eigen leven terugkijkt. Deze valt samen met de drie à vier dagen die erover heen gaan voor men de gestorvene begraaft of verbrandt. In die tijd gaat het *fysieke lichaam* tot ontbinding over.

In een tweede fase gebeurt er iets met het tweede lichaam dat Antroposofen veronderstellen, het *etherische lichaam*. Anders dan het fysiek-minerale lichaam is dat etherische lichaam het geheel van levenskracht dat het eerste doortrekt. Als ook het (normaal onzichtbare) etherlichaam tot ontbinding is overgegaan „ervaart de geest-ziel van de overledene dat zij nu definitief van het lichaam gescheiden is."

Dan is er echter het derde lichaam, het *astraal lichaam*. (De naam houdt verband met het griekse woord voor „ster"; dit lichaam is namelijk specifiek verbonden met de sterrenwereld.)

Met name dit astraal lichaam moet worden gezuiverd en gelouterd. Dat Steiners inzichten hier van cruciaal belang zijn meldt Hemleben met de woorden: „Van de derde fase in het leven na de dood dringt normalerwijze geen bericht tot de levenden door. Ook het spiritisme heeft geen opheldering kunnen geven over het essentiële van het lot der ziel in dit stadium... In onze eeuw is het... alleen Rudolf Steiner die in zijn boeken en voordrachten het leven van de ziel in deze derde fase beschreven heeft, de fase van de loutering (of vagevuur, ook *Kamaloka* genoemd.)"

Waarvân moet het astraal lichaam gezuiverd worden? Van de verlangens die in een stoffelijk bestaan opgedaan zijn. Zoals men van een geamputeerd been nog pijscheuten kan ontvangen, is ook de tot vergeestelijking komende mens nog lang niet vrij van verlangens. „Op de dood volgt voor de mensengeest een tijd waarin de ziel zich van haar neigingen tot het fysieke bestaan ontdoet, om dan weer enkel de wetten van de geestelijke wereld te volgen en de geest vrij te maken... Zij zal kort zijn bij een mens die weinig aan het fysieke leven gehangen heeft, daarentegen lang bij iemand voor wie dit leven van alles-overheersend belang geweest is, zodat bij zijn dood nog vele begeerten, verlangens etc. in de ziel leven." (159, 160) Steiner vervolgt dan: „Deze toestand duurt zo lang totdat de ziel weer geleerd heeft niet meer al datgene te begeren wat enkel met het lichaam kan bevredigd worden... Dit geschiedt in de onderste regio van de ezielenwereld die ook „begeertengloed" of „hel" genoemd wordt."

Er is nog een vierde fase, want „de belevingssferen die voorheen „hel" en „vagevuur" genoemd werden (betekenen) geen eindstations". (163) De ziel is „vrij van alle gebondenheid en nawerking door het lichamenlijk bestaan en (leeft) als gelouterd wezensonderdeel in het één-zijn met de geest." Zo komen we bij de echte, „de geestelijke wezenskern der betrokken individualiteit". (Even terzijde, in Steiners terminologie is „individualiteit" datgene wat de kern van de mens is; datgene wat bij een volgende menswording bewaard blijft.) Moeten we de „hel" niet als een echte plaats – en zeker niet als een definitieve bestemming – zien, hetzelfde geldt feitelijk voor de „hemel", die meer een toestand moet heten. „Met de geest verenigd voelt de ziel zich als geest onder de geesten." De vierde fase is „het leven in de hemelse geest". Die krijgt „tegenover de vermeende christelijke „hemel" een volkomen nieuwe betekenis", verklaart Hemleben.

D. W. L. MILO / DALMALLY

CEILIDH

U kent immers het Keltische woord *ceilidh*? Jazeker, het is hier al vaker genoemd en verklaard. U spreekt het uit als *keelie* en het betekent: een gezellige avond met zang, declamatie, muziek, volksdans, solospel en thee met huiselijk gebak. En... vertelkunst!

Onze Hooglanders zijn dol op enkele *ceilidhs* per jaar. Die lange, donkere winters met hun al te korte dagen – we wonen hier ter hoogte van Zweden's zuidpunt, zegt u dat wat? – werken vaak depressief. En toch zijn de Hooglanders vrolijke mensen, die van muziek en zang, van dans en voordracht houden. Begrijpelijk dat elke gelegenheid wordt aangegrepen om even aan de dwingende greep van de winter te ontkomen. Zo iets gaat in een *ceilidh*, een gezellige samenkomst waarin ieder welkom is. Want van klassebewustzijn of groepjesgeest weet men hier niets af. Zo'n *ceilidh* kan door de vrouwenvereniging worden georganiseerd, of door de boerenbond, of de afdeling van de Conservatieven, of de Robert Burns Club, de Strathspey and Reel Society of ook gewoon de Bagpipe Band. De avonden komen toch ongeveer op hetzelfde neer; en dat zelfde is niet mis.

Pas zijn we naar het zeven en dertigste jaarconcert van de Reel Society voornoemd geweest. Het strijkorkest (want dat is het) heet het gebied van Oban en Lorne te bestrijken (een hele streek), maar voor zo'n concert komen er hulpgroepjes van allerlei plaatsen in Argyll en daarbuiten. Zodat we naar wel honderd strijkers konden luisteren, die door een zestal accordeons nauwelijks harmonisch werden gesteund. Het ritme wordt overduidelijk geleverd door de strijkbassen, die ditmaal niet streken maar tokkelden, tot hun vingertoppen gloeiend werden.

De woorden Reel en Strathspey betekenen enkele Schotse dansvormen en zijn aan de doedelzak ontleend. De strijkers, hier fiddlers genoemd, imiteren graag de Hooglandse bagpipe, zowel in zijn thema's en versieringen als in de entourage van kilts, korte kousen, beurzen en messen. De reel is een snelle dansvorm van steeds herhaalde en veranderde pikante motieven, waarop volksdansen (kunnen) worden uitgevoerd. Het woord doet aan ons woord rieuwel denken; de muziek trouwens ook. En de Strathspey, eigenlijk: dans uit het mondingsgebied van de rivier Spey, lijkt hier ver-dacht veel op.

Het feilloos spelen van een groot aantal snelle dansen in een gezelschapsspel, waar maatvastheid, accuratesse, blijdschap en nationale verbondenheid het materiaal leveren. De spelleider heeft zijn eigen gebaren: kan

Wat dat betekent

Wie bovenstaande gedachten ahangt zal daaruit bepaalde conclusies trekken. Ik noem er een aantal, hier en daar ondersteund met uitspraken van Steiner zelf.

– Er komt geen einde wanneer iemand sterft, maar veeleer is er een „eeuwige existentie".

Iemands levensloop ligt met de dood niet tot in alle eeuwigheid vast – er moet na elk leven noodzakelijk een louteringsproces volgen, maar er is geen uiteindelijk oordeel.

– Het gaat feitelijk steeds om een eindeloze weg, die „de individualiteit" moet maken. Nôoit zijn we aangekomen, altijd is er een voortgang op „de weg".

– De Antroposofie spreekt – uiteindelijk – niet in termen van goed en slecht, in de zin van „heilig" of „zondig", maar in de tegenstelling van „stoffelijk" en „geestelijk".

„Loutering" betekent vrij-komen van je lichamenlijkheid en al wat daar mee samenhangt.

– Iemands levenslot in het heden wordt bepaald door wat „de individualiteit" in de voorgaande belichamingen heeft meegemaakt en geleerd. Zie het voorbeeld van de architect, bovenaan dit artikel. Van de vrij schaarse Bijbelteksten die door Hemleben worden aangedragen om dit standpunt te illustreren komen er twee met opmerkelijke frekwentie voor: „Wat gij zaait zult ge ook oogsten" (Galaten 6 : 7) en „hun werken volgen hen na" (Openbaring 14 : 13). Er is dus een keten van oorzaak-en-gevolg. Elk levenslot is daarom altijd in voorgaande levens bewerkt.

– Er moet een soort keten zijn van mensen die geregeld terugkomen, in steeds nieuwe belichamingen. Kunnen we daar iets van weten? Inderdaad, dat kunnen we.

In 1924 houdt Steiner een groot aantal *karma-lezingen*. Het „karma"

aangeven of een stuk herhaald wordt, dan wel of een refrein volgt, of een toegift nodig is, dan wel of de eindstreep bereikt is; en met een onverwachte massale streek is het groots applaus vrijgegeven. Op die wijze wordt een zaal vol luisteraars en supporters meegesleept in een tomeloze vaart, die gegarandeerd in een happy landing eindigt. Heel het nationale bewustzijn wordt beleefd in deze ritmische stroomversnelling. Voor u het weet dansen enkele paren in de gangpaden op de muziek. Op sommige momenten zitten we met de hele zaal te klappen en te stampen, te wiegen en te lachen — we weten ons opgenomen in de Schotse harten, in het Schotse levensgevoel; we zijn deel van de dunbevolkte Hooglanden.

—o—

Ja, die Hooglanden zijn erg dun bevolkt en dat kan een reden zijn voor de nostalgie en voor de hang naar gezelligheid. Terwijl heel Schotland een bevolkingsdichtheid heeft van 63 man per vierkante kilometer (tegen ruim 400 in Nederland!) hebben de Hooglanden, buiten de grote steden dus, slechts 13 inwoners op zulk een stuk grond, terwijl ons district Argyll maar 7 man telt op elke km². Wat een wonder dat men elkaar graag ziet, graag aanspreekt, graag nieuws uitwisselt en graag samen een avond gezellig doorbrengt. En wat een wonder dat Schotten nostalgisch zijn: aan het verleden gehecht met tragische verbondenheid; want voor elke Schot die in dit schone land rondstapt zijn er vier andere geëmigreerd. Inderdaad, op een bevolking van rond vijf miljoen inwoners leven er rond 20 miljoen in den vreemde.

Zo begon het program met de herkenningmelodie van het ensemble: „De Heuvels van Lorne”. En dan volgden talloze dansen, die alle een stukje historie of vaderlandsliefde inhouden: een lofzang op het eiland Mull, Vaarwel Barra, de Lof van Uist, Afscheid van Stornoway, Bruidslid van Tyree en Adieu Skye. Dat zijn allemaal eilanden voor de kust van Oban en Lorne. In Canada en Australië, Nieuw-Zeeland en de Verenigde Staten worden dezelfde dansen gespeeld, met dezelfde hartstocht en dezelfde vertederende uitwerking; weet u trouwens dat in al die landen ook de Oban Times verkrijgbaar is? En weet u dat niemand minder dan Ludwig van Beethoven een serie Schotse Dansen (Eccossais) heeft gecomponeerd? Dat Mendelssohn een compositie aan het eilandje Staffa heeft gewijd? En wel de Hebriden-ouverture met Fingals Cave. Schotse dansen omspannen de wereld en nemen alle luisteraars vriendelijk mee in de vaart der volkeren. Tussen al die instrumentale dansen door een aantal eigen liederen: een Wiegelied van het eilandje Eriskay, een klacht op de ontvolking van de Hooglanden, liederen van Burns en verder „Mooi Strathyre”, de Lijsterbes, de Weg naar de Eilanden, de Laird o' Cockpen en Hail Caledonia!

—o—

Wat die liederen dan wel inhouden? Neem het lied van de Lijsterbes en bedenk daarbij dat deze hier als heilige boom wordt beschouwd, die nooit wordt gekapt. De tekst luidt vrij vertaald:

„O lijsterbes, je blijft me altijd lief. Met hoeveel blijde herinneringen ben

je aan mijn kindertijd verbonden. Je bladeren waren altijd de eerste van de lente, je bloesems de trots van de zomer, daar was geen mooier lijsterbes in de hele omgeving.

Wat was je schoon in de zomer, met al die witte trossen. Hoe rijk en vrolijk je herfstkleed, vol vrolijke rode bessen. We zaten graag in je schaduw, de kinderen sprongen om je heen en maakten halskettingen van je mooie bessen.

Op je stam stonden veel namen... die er niet meer zijn. Wel zijn ze alle in mijn hart geschreven en zullen nooit vergeten worden. Mijn moeder — och, ik zie haar nog. Ze lachte als ze ons zag spelen, met kleine Jennie op haar schoot en Jaapie aan haar knie.

En dan klonk vaders lied in de serene avondrust. Hoe lief was de stem van moeder, die de Martyrpsalm meezong. Nu zijn ze allen weg. We ontmoeten elkaar niet meer onder de lijsterbes. Maar nog altijd omringen je mijn blijde gedachten aan thuis en de jeugd”.

Het laatste couplet wordt door de zaal zachtjes meegezongen. Niemand kan of wil dat verbieden en de soliste beschouwt het als een voorschot op het verdiende applaus. En ze lacht vriendelijk, als dank voor het begrip.

Die soliste heeft misschien geen zanglessen gevolgd — maar wel behaalde ze prijzen op de jaarlijkse competities voor zangers, dansers en bagpipers. De volksstem is hier dan ook uiterst muzikaal, gracieus en gevoelig; nooit sentimenteel.

—o—

U wilt nog een ander lied leren kennen? Wel, de „Weg naar de Eilanden” is een geschikt voorbeeld. Luister maar.

„Een ver gemurmel trekt mij aan, wanneer ik zonder bagage op stap ga. De Cuillins ¹⁾ in de verte maken mij warm — ik draag slechts de last van het zonlicht.

(Refrein:) Ja, ik ga langs Loch Tummel en Loch Rannoch en Lochaber, over heidepaden, die verrukkelijk slingeren. En als je denkt dat ik overdrijf dan heb je nooit het zeewier van de eilanden geroken. O, die verre Cuillins zetten mij in vlam, als ik met mijn lichte last naar de eilanden trek.

Bij Sheil gaat het spoor naar West, bij Aillort en Morar naar Zee. Ik denk dat ik maar wat koele bessen voor maaltijd pluk en wat varens voor een slaapje op de schoot van moeder aarde.

De blauwe eilanden trekken mij aan. Hun lach zou een lamme doen opspringen: de blauwe eilanden van de Skerries en de Lews, met de geur van heidehoning op elke naam”.

(slot volgt)

¹⁾ De Cuillins zijn de hoge bergen van Skye, van verre zichtbaar.

is het levenslot, dat ieder mens steeds opnieuw in een bepaalde staat geboren doet worden. Steiner vertelt ons van een aantal mensen welke bestaanswijze vroeger hebben gehad. In een vorige belichaming waren zowel Garibaldi als Victor Hugo ingewijden in de Keltische geheime leer. Charles Darwin en president Wilson van Amerika „hebben in de middeleeuwen een uiterst belangrijke incarnatie gehad.”

Degenen die tot de Antroposofische Vereniging zijn togetreden hebben „in hun voorgeboortelijk bestaan tussen de dertiende en negentiende eeuw een machtige kosmische scholing... doorgemaakt.” (Veltman, 250, 1) Hemleben citeert Steiner, als hij meldt dat de persoon van Elia is teruggekomen in de persoon van Johannes de Doper (immers, zegt de Bijbel dat niet zelf?). Later kwam hij terug in de persoon van de Renaissance-schilder Rafael en

weer later als de Duitse romantische dichter Novalis! (175, 6)

Besproken: Johannes Hemleben. Over de Grens van het Leven, uitgave Lemniscaat, Rotterdam. 183 bladzijden.

Een nuttig en overzichtelijk werk aangaande met name heidense en esoterische voorstellingen aangaande leven na de dood. De schrijver ziet bij Grieken, Romeinen, Egyptenaren, maar ook bij 18e-eeuwers overeenkomsten met zijn eigen antroposofische noties in dezen. Bijbelplaatsen, aangehaald om reïncarnatiegedachten te staven, worden geïnterpreteerd en toegelicht op een wijze als onder ons niet gebruikelijk is... Bij kritisch gebruik een werk dat het aanschaffen waard is, zeker voor predikanten, studenten en lezers met theologische of culturele interesse.

persschouw

Drs F. H. Breukelman

Drs Breukelman is een uniek fenomeen in de theologische- en kerkelijke wereld van ons land. In het „Kerkblad voor de (synodaal) gereformeerde kerken van de classis Amsterdam” werd een interview met deze bijzondere theoloog opgenomen. Omdat Breukelman een belangrijk figuur is nemen wij de voorname fragmenten van dit interview over.

■ Levensgang

Breukelman, geboren in 1916, groeide op in een vrijzinnig-remonstrants milieu in Den Haag. Hoewel hij een exacte aard bleek te hebben op de middelbare school, koos hij vanuit niet helemaal te achterhalen redenen toch voor de theologie. Was het de ontzagwekkendheid van het heelal, waar hij zo van onder de indruk was? Of de onvrede met zijn eigen vrijzinnige achtergrond? Het doet er weinig toe. Feit is dat hij voor de theologie behouden werd door de boeken van de grote Zwitserse theoloog Karl Barth.

■ Theologie

Na zijn studie wordt hij achtereenvolgens hulpprediker bij wijlen prof. van Niftrik, daarna hervormd predikant in Rithem op Walcheren en later predikant in Simonshaven, een dorpje vlak ten zuiden van Rotterdam. Juist in de pastorie ontdekt hij hoeveel moeite hij heeft met preken uit het Oude Testament. Hij komt onder de indruk van Miskotte, de Nederlandse Barth-kenner en via hem met de Duitse Thora-geleerden Buber en Rosenzweig. Eindelijk gaat het O.T. voor hem leven en ontdekt hij de enorme rijkdom ervan. Bestaande exegetische methoden bevredigen hem steeds minder. Deze methoden hebben de enorme pretentie van wetenschappelijk te zijn (historisch-

kritisch, literair-kritisch etc.), maar ze hebben weinig oog voor het feit dat de Schrift een héélheid vormt, waarin bepaalde sleutelwoorden een grote functie vervullen. Een grote aandacht voor het opsporen van de sleutelwoorden in een Schriftgedeelte en een nauwkeurige analyse van de compositie ervan doen de waarheid ervan oplichten, veel meer dan de kunstgrepen van de literaire kritiek. Het gaat voortdurend om de vraag: waarom staat er wat er staat. Alleen zo kan ook de prediking tot zijn recht komen.

■ Schoolvorming

Hij heeft zelfs school gemaakt in deze stad. De z.g. Amsterdamse School is verregaand door hem beïnvloed. Talloze gereformeerde theologen zijn bij hem in de leer geweest of zijn dat nog. En verder kan het natuurlijk nooit kwaad om iemand eens te horen over de gereformeerde wereld, die daar op een afstand naar staat te kijken. Overbodig tenslotte te zeggen dat dit interview geen discussie beoogde. Veel meer karakterisering. Theologen kunnen voor hun kennis over Breukelman uiteraard beter terecht bij hun vakliteratuur.

■ Gereformeerden

Met de gereformeerden heb ik altijd een haat-liefde relatie gehad. Ik bewonder hun grote inzet, hun stoerheid en consequentheid. En misschien wel vooral het gegeven dat ze aanspreekbaar zijn op wat de Schrift zelf en zich daarin ook willen laten overtuigen. Ik ben minder onder de indruk van hun betweterigheid en de neiging tot zwart-wit denken. Maar als u vraagt naar de ontwikkelingen in de Geref. kerken van tegenwoordig dan zeg ik: ik vind het ronduit afschuwelijk wat daar gebeurt. Ik zal me wat inhouden, omdat ik anders ruzie krijg met mijn lieve vrouw die van geref. afkomst is. Die probeert mij altijd milder te stemmen als het hierom gaat. Maar heel erg blijf ik het vinden. Om elk misverstand te vermijden: de hervormde kerk is natuurlijk helemaal een rotzooitje. Maar dat is altijd zo geweest. De gereformeerden hebben echter de pretentie gehad, — en ze hebben in allerlei opzichten veel voorgesteld — aan te sluiten bij de grondbedoelingen van de Reformatie. Daarom zijn ze ook uit de hervormde kerk gestapt. Maar nu zie je dat die kerken met grote snelheid afglijden naar de vrijzinnigheid. Het is zelfs de vraag of Samen op Weg om die reden op den duur nog wel interessant is voor de hervormden.

■ Vrijzinnigheid

Ik bedoel (met het woord vrijzinnigheid) niet in tegenstelling met een bepaald soort opvatting van het woord „orthodox”. Orthodoxie namelijk als het slikken of slikken van een groot aantal door de kerk geformuleerde geloofswaarden. Op die wijze pleeg ik niet te geloven. Met recht in de leer bedoel ik dat de kerk zich bewust is van haar unieke identiteit die door de Reformatie is omschreven met de woorden: sola fide, sola gratia, sola scriptura (alleen door het geloof, alleen door de genade, alleen door de Schrift). En die identiteit wordt steeds meer aangevochten, juist ook in de gereformeerde kerken. Zie dat in de nieuwe aandacht voor het woordje *én* in de theologie: natuur én genade, Schrift én traditie, geloof én goede werken, wet én evangelie, ervaring én openbaring enz. enz. Het lijkt wel of men niet door heeft dat je op deze manier stiekum of openlijk de mens weer tot centrum van de theologie maakt. En dat is voor mij vrijzinnigheid. Ik kan met mijn vrijzinnige achtergrond met recht zeggen, dat zo iets tot de meest afschuwelijke dingen leiden. Ik ben opgegroeid tussen vreselijke aardige en beschaafde mensen, — geen kwaad woord daarover —, maar de mensgerichte benadering van hun theologie heeft God verduisterd en zijn soevereiniteit aangetast. En die theologie heeft ook geen werkelijke bijdrage geleverd tot het verstaan van de grote vragen van

deze eeuw. Ik ben als de dood dat de theologie op dit moment een terugval beleefd in de 19e eeuw.

■ Hoe komt dat?

Dat zal ik u vertellen. Maar daarvoor moeten we eerst nog wat verder terug. Naar wat ik gemakshalve de 17e eeuw zou willen noemen. In die tijd met zijn uitgesproken orthodoxie, was men in feite niet bij machte de grondspanning van de Reformatie vast te houden. De middeleeuwen werden weer levend, waarin het theologische én-denken had gebloeid. Op allerlei fronten was het leven door de Reformatie onder het beslag van het Woord gekomen, maar juist als het ging om de relatie natuur en genade, wilde dat kennelijk niet lukken. Binnen de kortste keren ging de natuur toch weer aan de genade vooraf, met alle nare consequenties van dien (de mens weer centraal, vreemde ideeën over voorzienigheid, uitverkiezing etc.).

Als je het goed bekijkt zit het vrijzinnige dus al helemaal ingebakken in de orthodoxie. Het komt dus niet als een bedreiging van buiten af zoals zovaak wordt gesuggereerd. En als Kuyper en Bavinck in de vorige eeuw hun theologie voor de gereformeerde kerken ontwerpen, grijpen ze in feite meer terug op de 17e eeuw dan op de Reformatie. Geen wonder dat de vrijzinnigheid waar ik over sprak, er nu na een eeuw volop uit komt.

■ Zijn theologie

Ik maak er geen geheim van dat ik geweldig diepgaand door Karl Barth ben beïnvloed. Hij is een reus in de theologie, achter wie niemand in feite terug

kan. Evenmin als we nog terug kunnen achter de Reformatie. Wie het wel probeert doet allereerst zichzelf te kort. Hij is voor mij de enige theoloog die werkelijk het grondthema van de Reformatie (sola fide etc., zie boven) consequent en grondig heeft doordacht. En die niet is blijven staan bij die tegenstelling natuur-genade. Eindelijk wordt „het natuurlijke” onder het beslag van de genade gebracht. Barth heeft ons gevoerd uit het diensthuis van de natuurlijke theologie. De religieuze mens is bij hem van zijn voetstuk gevallen. Het gaat bij hem om de triomf der genade. Onze menselijke ervaring verdwijnt daarbij naar het tweede plan.

■ „Ervaring”

Ik heb niets tegen menselijke ervaringen. Ik pleeg intensief te leven. Bij de dag nog wel, en dat is goed bijbels. Ik kan me zelfs voorstellen dat ervaringen toeleiden naar de openbaring, om die tegenstelling nog maar eens te gebruiken. Maar waar ik vuur-benauid voor ben is dat onze ervaring de openbaring van God gaat beheersen, gaat inkaderen in onze cultuur of wetenschap. Het woord van God komt van een andere kant. Het slaat als een bliksem in in onze werkelijkheid. Denkschema's worden daarbij doorbroken. En valse tegenstellingen verdwijnen als sneeuw voor de zon. Zo staan de soevereiniteit van God en de ware menselijkheid niet langer concurrerend tegenover elkaar. Een nieuwe geschiedenis van God en mensen wordt gemaakt, een toekomst wordt opengebroken. Vanuit die verwachting moeten we de Schrift leren lezen.

■ De Schrift

Laat ik voorop stellen dat we het inderdaad van de Schrift moeten hebben en nergens anders van. In de belabberde toestand waarin de kerken zich bevinden, moet men geen heil verwachten van sociologie, psychologie of wat voor menswetenschappen er zijn. Hoeveel goeds daar op zichzelf ook van te zeggen valt. De ecclesia (gemeente) heeft een eigen discipline en een eigen bron waaruit zij put. We moeten met andere woorden gewoon weer de Schrift uitleggen. En dat met grotere hartstocht en zorgvuldigheid dan ooit te voren. Maar hoe? Gewoon lezen wat er staat en niet anders. De grondwoorden van de Schrift ons weer eigen maken, zoals ik van mijn leermeester Miskotte heb geleerd. En eindeloos letten op het verband en de details. Totdat de woorden weer gaan spreken. Niet meteen de Schrift in de rede vallen.

Dat begint al op een heel vroeg moment. Namelijk bij diegene die de Bijbel uit de grondtekst vertaalt. Als je hoogste doel is een vlotte, begrijpelijke vertaling te leveren is het kwaad al geschied. Ik haat vertalingen als 'Groot Nieuws voor u' en de Willibrord-vertaling en wat er van dat soort nog meer mag zijn. Wat ze aan voordeel opleveren aan leesbaarheid, leveren ze weer in aan betrouwbaarheid.

Alle woorden van de Schrift beginnen te protesteren als je ze aanpast aan ons moderne bewustzijn. Geef mij dan maar liever de Statenvertaling. De grondhouding van de vertalers daarvan is volkomen juist geweest. Ze probeerden zo mogelijk in hun eigen taal de taal van de Schrift te spreken. Dat is typerend voor

P. C. van Wijk — Zaltbommel

Maleachi 1 : 2-5¹⁾

1. Dit gesprek begint met een liefdesverklaring van God ten opzichte van Israël. Deze verklaring was nodig, omdat het volk twijfelde aan Gods liefde. „Ik heb u liefgehad” betekent niet dat Gods liefde verleden tijd is. Gods liefde begon in het verleden maar duurt voort tot in het heden. Luther vertaalde dan ook „Ik heb u lief”. De twijfel bij het volk komt uit in de vraag „Waarom hebt Gij ons Uw liefde betoond”. Gods volk ziet Gods liefde niet, is het gezicht erop kwijtgeraakt. Dit hoeft niet alleen voort te komen uit bruut ongeloof, maar kan ook een gevolg zijn van moedeloosheid. Maar dat Gods volk Gods liefde niet meer ziet, komt in ieder geval niet door God. God heeft Zijn volk lief en zal dat laten zien ook.
2. Dat blijkt wel uit het vervolg. God herinnert aan het verleden. Hij had Jakob lief en haatte Ezau. Dit is een moeilijke tekst.

Paulus haalt deze uitspraak aan in Rom. 9 : 10 e.v. en zegt dan dat God reeds voor de geboorte van Jakob en Ezau koos voor Jakob en hij gebruikt dan dezelfde woorden „liefhebben” en „haten”. Heel logisch komt dan de vraag naar voren wat Ezau dan nog kon doen als God hem al haatte voor zijn geboorte. Het woord „haten” heeft in de bijbel echter verschillende betekenissen. Het betekent niet alleen wat wij er vandaag onder verstaan, maar kan ook betekenen „op de tweede plaats zetten”. Zie b.v. Gen. 28 : 31 waar staat dat Jakob Lea haatte, niet beminde (zie ook Deut. 21 : 15-17). In Luc. 14 : 16 wordt het woord „haten” ook gebruikt in de zin van „op het tweede plan stellen”. Zó heeft God Jakob op de eerste plaats gezet en Ezau op de tweede en Hij deed dat in de tijd, in de heilsgeschiedenis. God had met Jakob iets bijzonders voor.

3. Deze voorkeur voor Jakob is gebleken toen Jakob was gestorven. Steeds weer wordt het volk Israël geconfronteerd met Edom, het nageslacht van Ezau, maar steeds weer kiest Gods partij voor Israël. Ken je hiervan voorbeelden? Ook in dit gesprek speelt Edom een bijzondere rol. Het gaat dit volk in de tijd van deze profetie blijkbaar goed, terwijl het Israël slecht gaat. Ook pocht Edom en het lijkt er op dat God er niets aan doet. Daardoor gaat Israël twijfelen en gelooft het God niet meer op Zijn Woord.
4. Het volk vergist zich echter.

Het moet niet denken God voor te kunnen schrijven hoe Hij handelen moet. God zal er Zelf wel voor zorgen dat Edom de straf niet zal ontlopen. In het vervolg van dit boek blijkt dat God een flinke appel te schillen heeft met Zijn volk, maar eerst laat Hij zien dat desondanks Israël de eerste plaats blijft innemen. Edom zal worden vernietigd, niet maar voor een tijdje maar voor altijd.

4. Ook Gods volk heeft met puihopen te maken, maar de mogelijkheid van herstel blijft voor Israël altijd open. Edom zal echter volledig verwoest worden (lees vers 4 maar eens).
5. Zo zal Gods verkiezende liefde blijven en zal het volk God weer loven. Dan zullen moedeloosheid en twijfel zijn verdwenen.

Vragen en opdrachten:

1. Mag je twijfelen aan Gods liefde? Is dat ongeloof?
2. Probeer eens op te schrijven wat je weet van de rol die Edom heeft gespeeld in de geschiedenis van Israël. Lees in dit verband eens de profetie van Obadja.
3. Wanneer is Edom verwoest? Zie Ps. 137 : 1 en 7 en vergelijk Jer. 49 : 7 met Jer. 25 : 9 en 21.

¹⁾ Schets uit brochure 'Maleachi — dialoog tussen God en mens', uitgave GLJC, te bestellen bij Albert Kok, Karveel 58-90, 8242 Lelystad. Naast schetsen voor de bestudering van het bijbelboek Maleachi komen in deze brochure artikelen voor over methode van bijbelstudie, leiding geven enz.

het gereformeerde vertaal-principe. Ik vind dit een uitermate gewichtig punt, haast nog gewichtiger dan een geloofsbelijdenis. Alleen als de Schrift zelf je machtigt, mag je daar vanaf wijken. Je herkent dit principe ook in de manier waarop Buber en Rosenzweig de Schrift „verduitscht” hebben.

In de tweede plaats kun je de Schrift in de rede vallen met de Bijbelwetenschap die we hebben opgebouwd. Ik sta daar overigens niet alleen negatief tegenover. Archeologie, tekstkritiek en literaire analyse hebben het een en ander opgeleverd. Je moet het alleen niet overschatten en ook niet voorbarig gebruiken. Neem als voorbeeld ons gesprek hier. Toen u zich bij mij meldde, kende ik u in het geheel niet. Ik heb maar afgewacht wie hier zou verschijnen. Ik had natuurlijk ook achter uw rug om inlichtingen over u kunnen verzamelen. Misschien had ik wel een heel dossier over u kunnen aanleggen. En bij alles wat u hier zei had ik dan kunnen denken: zie je wel, het klopt, of het klopt niet. Maar een echte ontmoeting had het dan niet meer kunnen worden. Daarvoor was ik al te veel voorgeprogrammeerd. Nog sterker gaat het zo in de ontmoeting met de Schrift. Alleen als we open en onvankelijk de Schrift tegemoet treden, als we onze dogmatische en filosofische vooronderstellingen tussen haakjes zetten en geduldig willen luisteren kan er herkenning ontstaan. Kan de waarheid in verwondering oplichten. Het is nog altijd zo dat je dan van de ene verbazing in de andere kunt vallen.

■ Exegese-met-een-bijvoeglijk-naamwoord

Ik heb daar vaak de grootste moeite mee. Om niet te zeggen, dat ik het vaak de grootste onzin vind. Het is niet zelden een vorm van geweld tegenover de Schrift. Ik heb niets tegen vrouwen of feminisme. In mijn afscheidscollege heb ik gesproken over de vrouw in het Mattheüs-evangelie en daarbij aangegeven dat Mattheüs in feite een aanval doet op de mannelijke bestaanswijze in die tijd. Maar een feministische bril opzetten en zo de Schrift gaan lezen, lijkt me belachelijk. En van de term materialistische exegese word ik bepaald onwel. Laat men allereerst liever spreken van marxistische exegese. Dat is alvast zuiverder geformuleerd. Met het marxisme kan ik een heel eind uit de voeten, maar het is te gek als mensen vanuit het marxisme de Schrift gaan benaderen.

■ Kritiek van de „orthodoxen”

Allereerst wordt daar de Schrift helemaal niet onbevooroordeeld benaderd, maar juist zeer dogmatisch. Maar kijk, hier het eeuwige verwijt dat ik uit orthodoxe kring te horen krijg (staat op en haalt enkele artikelen voor de dag uit het Fries Dagblad van de hand van dr Vlaardingerbroek): Breukelman zou geen eerbied hebben voor de geschiedenis. Voor hem is de Bijbel te weinig een geschiedenisboek. Maar ik vind dat lasterlijke aantijgingen. Natuurlijk geeft de Schrift geschiedenis weer. Maar het is geen geschiedenisboek zoals wij die hebben. In orthodoxe kringen wordt voortdurend een systeem gemaakt van de geschiedenissen van de Schrift. En zelfs een systeem van waarheden. Aan dat soort systeembouw doe ik niet mee. De Bijbel is een natuurkunde of biologieboek. Fundamenteel voor de Schrift is dat er voltooide tijd, een heden en een toekomstige tijd. Dat is toch de structuur van wat geschiedenis is? Achter de tekst een zg. ware geschiedenis reconstrueren is ons nauwelijks gegeven. Ik vind wel dat men eens moet ophouden mij op dit punt verkeerd te willen begrijpen.

■ Verbittering

Ik maak er geen geheim van dat ik me vaak teleurgesteld voel. Zelfs verbitterd mag ik wel zeggen. Het zal wel met de leeftijd te maken hebben dat ik wat argwanend word. Ik denk wel eens dat mensen tegen mij samenspannen, om datgene wat ik ontdekt heb kapot te maken. Links en rechts vinden elkaar lijkt het

wel in hun kritiek op mijn manier van theologiseren. De vrijzinnigen — waar ik volkomen aan ontgroeid ben — vinden mij te orthodox. De orthodoxen vinden mij niet zuiver op de graad. Van de kant van de wetenschappers krijg ik het eeuwige verwijt te horen dat ik niet wetenschappelijk genoeg ben. Linkse theologen en feministen verwijten mij dat ik niet ver genoeg met hen mee ga. En zoals ik eerder heb laten merken, vind ik dat de theologie weer terugvalt in de 19e eeuw. Die stelling maakt je ook niet overal populair. Als je dan ook nog als gelovige en als mens aangevochten en onstabiel bent, dan is het leven niet altijd vreugde alhier. Maar als ik dan zoals vorige week een aantal dagen met een groep Duitse predikanten optrek in ons Friese onderkomen, en daar van de vroege ochtend tot de late avond niet anders doen dan de Schrift exegetiseren, dan vat ik weer moed. De Schrift kan niet kapot en opent steeds opnieuw vergezichten. Het kan altijd en overal weer opnieuw beginnen, dat verrassende verhaal van God met de mensen. Het is mijn diepe overtuiging dat ik op een goed spoor zit als het gaat om de uitleg van de Schrift.

Het is de moeite waard de ideeën van Breukelman goed te overdenken. Hij is een theoloog die wat te zeggen heeft.

C.V.

kerknieuws

Wieringermeer — De preekvoorziening, voorheen verzorgd door br. A. C. Bouwman, Hippolytushoef, is nu overgenomen door zr. A. Haaksema-Brandsma, Havenstraat 11, 1775 AA Middenmeer, tel. 02270-1188.

Ds. Janse, Katwijk — Met ingang van 14 januari is het nieuwe adres van kand.

W. Janse, aanstaand predikant te Katwijk: Groen van Prinstererweg 55, 2221 AC Katwijk aan Zee, tel. 01718-24309.

T.S.B. — Het sekretariaat van de Theologische Studie Begeleiding wordt met ingang van 1 januari 1982 waargenomen door: Paul Kurpershoek, Deventerstraat 94, 7321 CC Apeldoorn, tel. 055-662186.

TE HUUR

van particulier 6 pers. nieuwe appartementen in het gezellige Tiroler Axams, een ideaal oord voor

WINTER en ZOMERVAKANTIE'S

In het gebouw vele extra's zoals: zwembad, sauna, stube, was- en droogmachine's.

Bij vroegtijdige reservering, meerdere appartementen gelijktijdig te reserveren.

Aantrekkelijke all-in-prijzen.

Voor informatie: 071-411115 en 01862-2596.

Nooit met vakantie verder gaan dan nodig is.

Voorthuizen is beslist de moeite waard om er te verblijven.

Komt U eens kijken wat de mogelijkheden zijn.

Ook geschikt voor familie-weekenden etc.

REKREATIECENTRA

„Ackersate - Berkenrode”

Voorthuizen - Harremaatweg 26
Telefoon 03429-1274

**IN DIT BLAD!
UW FAMILIEBERICHTEN
PLAATS**

VERSCHENEN :

Drs. H. de Jong, Maar Jezus zegt... (de bergrede uitgelegd voor de gemeente) 152 pagina's f 17,—

Verder zijn nog leverbaar :

Prof. dr. J. Douma,
Capita Selecta I (2e druk) f 13,—

(Onderwerpen: Homofilie, Mileubescherming, Abortus, Euthanasie, Gezinsvorming)

Capita Selecta II f 13,—

(Onderwerpen: Arbeid, Pedofilie, Kunstmatige inseminatie, Geslachtsgemeenschap vóór (buiten) het huwelijk?, Echtscheiding, Drugs)

Capita Selecta III f 16,50

(Onderwerpen: Recreatie en sport, Het oorlogsvraagstuk)

Ds. P. K. Keizer,
Vragen naar de bekende weg I (2e druk) f 10,75

Vragen naar de bekende weg II f 10,75

(keuze uit onderwerpen opgenomen in het Calvinistisch Jongelingsblad in de 50-er jaren)

Positie (meditaties, bredere kerkbladartikelen en verkorte preken) f 15,—

Drs. O. Mooiweer,
Leven in het verbond (Gods afspraak serieus nemen) f 4,—

Ds. G. Visee,
Onderwezen in het koninkrijk der hemelen f 27,50
(keuze uit de persarheid van ds. Visee)

U kunt bestellen bij uw boekhandel of rechtstreeks bij de uitgever:

Copiëerinrichting v. d. Berg
BROEDERWEG 6 — 8261 GT GAMPEN — TELEFOON 05202-12287

TE HUUR
IN DALFSEN AAN DE VECHT,
met zeer bosrijke omgeving.

WONING: met ruime voor- en achtertuin en garage; t.v. en c.v.; 3 sl.kamers voor 4/5 pers.
In directe omgeving verw. zwembad en viswater.

Periode: v.a. 24-7—14-8.

CARAVAN: voorz. v. verw. en koelk., en ruime voort. enz., 4 pers.; standplaats Camping „t Boskamp” te Dalfsen. Zwembad, winkel, kantine aanw.; ook verhuur v. fietsen.

Periodes: v.a. 6-3—10-7 en 28-8—30-10.

Inl. fam. L. W. Mol, van Ittersumstr. 18, 7721 DL Dalfsen, tel. 05293-1783.

WINTERSPORT, VOORJAAR EN ZOMER 1982

Châlet in Sankt Ulrich am Pillersee (Tirol) 40 km van autobaanansl. Kufstein, 8 slaapplekken plus kinderledikant. Nog vrij van 6-13 febr., van 27 febr.-2 april, 10 april-10 juli incl. Paasweek en Pinksteren, en ná 21 augustus.

Bel tussen 18.30 en 19.30 uur Haarlem 023-240003 en U ontvangt foto plus beschrijving.

VERSCHENEN :

JEREMIA - EZECHIEL

door **Ds C. Vonk**

In fraaie stempelband met goudtitel, 320 bladzijden - Prijs **f 52,50**

In de reeks „De Voorzeide Leer” zijn nu over de H. Schrift de volgende delen verschenen:

Ds C. VONK:	bladz.	Prijs:
INL. GENESIS-EXODUS		
2e druk	528	f 65,75
LEVITICUS	768	f 36,75
NUMERI -		
DEUTERONOMIUM	880	f 44,25
JOZUA	360	f 40,00
RICHTEREN, 2e druk	352	f 40,00
I en II SAMUEL, 2e druk	400	f 55,00
I en II KONINGEN	440	f 47,50
JESAJA	340	f 50,00
JEREMIA-EZECHIEL	320	f 52,50

Ds F. VAN DEURSEN

PSALMEN I, 2e druk	416	f 41,50
PSALMEN II, 2e druk	424	f 41,50
SPREUKEN	432	f 51,50

Onder het opschrift „Het boek Jesaja op school” schreef J. L. Struik in „De school met de Bijbel” o.m.:

„Voor de onderwijsgevende is het nodig, dat hij het hele boek Jesaja heeft „opgegeten”, opdat hij niet alleen gedeelten ervan bij de vertelling betrekken kan, maar ook in de geest van dit boek kan vertellen. Bij het Bijbel lezen, dat zowel in 't uur voor godsdienstonderwijs op 't rooster aangegeven, als onder 't vak „lezen” kan gebeuren, kan heel wat van Jesaja gelezen worden.

En in 't voortgezet onderwijs, waar op de basis van de bijbelse geschiedenisvertelling in kleuter- en lager onderwijs voortgebouwd kan worden, kan 't boek Jesaja in z'n geheel worden behandeld. De onderwijsgevende kan bij de bestudering van 't boek Jesaja uitnemende hulp van Ds Vonk's boek over Jesaja krijgen.”

(Bespreking Ds C. Vonk, Jesaja)

Degenen die alle over de H. Schrift verschenen delen willen aanschaffen kunnen ze direct ontvangen desgewenst tegen betaling van **f 25,—** per maand.

Volledig prospectus op aanvraag.

LIEBEEK & HOOIJMEIJER b.v.

SINGEL 55 — POSTBUS 2
2990 AA BARENDRECHT
POSTREKENING 216828

tw

BOEKHANDEL T. WEVER B.V.

VIJFENZENTIG WAARDEVOLLE BOEKEN TEGEN STERK VERLAAGDE PRIJZEN

- 351 Joh. Calvijn: Stemmen uit Genève. Preken, artikelen, brieven, enz. Een groot aantal geschriften uit de geestelijke nalatenschap v.d. grote hervormer. 46 delen, ing., meer dan 4.000 blz. + 7 banden (f203,30) nu f 77,50
352. A. Algra: De Gereformeerde Kerken in Nederlands-Indië/Indonesië (1877-1961). Een boeiende geschiedenisstudie, waarin het anecdotische element niet ontbreekt. z.j., 359 blz., linnen band f 26,50 nu f 12,50
353. M.J. Arntzen: Ootmoed of hoogmoed. Geloofsgehoorzaamheid of nieuwe theologie? '73, 143 blz. (f 10,75) nu f 4,90
355. M.A. Beek: Aan Babylon's stromen. Hoofdmomenten u.d. cultuurgesh. v. Mesopotamië in het oud-testamentische tijdvak. '75, 4e dr., 277 blz. (geïll.), geb. (f 39,50) nu f 14,50
356. M.A. Beek: Wegen en voetsporen in het Oude Testament. '69, 6e, omgewerkte dr., 326 blz. nu f 11,00
357. E.J. Beker/M.G.L. den Boer: J. H. GUNNING jr. Een theologisch portret. '79, 144 blz. (f 18,90) nu f 7,50
358. E.J. Beker/K.A. Deurloo: Het beleid over ons bestaan. Vragen en verwijzingen rondom de voorzienigheid. '78, 143 blz., (f 17,90) nu f 6,90
359. G.C. Berkouwer: Dogmatische Studien. Van dit unieke standaardwerk zijn nog de navolgende delen (beperkt) leverbaar: De persoon van Christus. 1952, 334 blz.; Het werk van Christus. 1953, 336 blz.; De sacramenten. 1954, 408 blz.; De verkiezing Gods. 1955, 416 blz.; De mens, het beeld Gods. 1957, 417 blz.; De zonde I (oorsprong en kennis der zonde). 1958, 230 blz.; De zonde II (wezen en verbreiding der zonde). 1960, 230 blz.; De wederkomst I. 1961, 312 blz.; De wederkomst II. 1963, 282 blz.; De Kerk I (eenheid en apostoliciteit). 1970, 260 blz.; De Kerk II (apostoliciteit en heiligheid). 1972, 274 blz.; Geloof en rechtvaardiging. 1975, 2e dr., 220 blz.; De voorzienigheid Gods. 1975, 2e dr., 336 blz.; 13 gebonden delen nu f 241,70
360. G.C. Berkouwer/A.S. v.d. Woude (red.): Wat is waarheid? Waarheid en verificatie in kerk en theologie. '73, 197 blz., ing. nu f 12,50
361. W. Beyerlin: Godsdiensthistorisch tekstboek rond het Oude Testament. '76, 223 blz. (geïll.) (f 32,50) nu f 15,00
362. R. Boon: Ontmoeting van Israël. Het volk van de Torah. '74, 200 blz., ing. nu f 12,50
364. Theod. Bovet: Het wonder van het dagelijks leven. Een christen-arts bespreekt op stimulerende wijze de goede verstandhouding i.h. gezin. z.j., 158 blz., geb. (f 15,50) nu f 4,90
366. Alan Burgess: De schaduw van morgen. Een ontroerend en meeslepend verhaal v.e. Engelse dokter, die in 1953 naar Kongo kwam om daar als zendeling-arts te werken. '77, 269 blz. (geïll.), (f 25,-) nu f 7,90
367. K. Deddens: Het begon in Jeruzalem. (De kerk te Jeruzalem i.d. eerste eeuwen. Beoordeling van Jeruzalem's liturgie i.d. vierde eeuw, enz.). '76, 208 blz. (geïll.), geb. (f 16,50) nu f 6,90
368. K. Deddens: Muziekmixturen. Grepen uit de muziekgeschiedenis. (Over kerkmuziek en kerkzang voor de Reformatie. De eenling J.P. Sweelinck en zijn school, enz.). '78, 275 blz. (geïll.), geb. (f 18,50) nu f 8,50
369. K. Deddens: Zephania's Profetieën. Een verkl. v.h. bijbelboek Zefanja. '73, 143 blz., geb. nu f 5,90
370. W. Dekker: Concordantie op de nieuwe psalmberijming. '70, 184 blz., ing. nu f 15,00
371. Th. Delleman: In hemel en op aarde. Pastorale bijbelse verkenningen over sterven en het leven na dit leven. '73, 136 blz. (f 18,90) nu f 5,90

373. Elis. Elliot: Mijn eerste jaar in de jungle. Een authentiek verslag v.e. zendeling, die diep het oerwoud van Ecuador intrekt en leeft onder Colorado-Indianen. '77, 121 blz. (f 12,50) nu f 4,90
375. J. Geelhoed: Kuyper bliet verzamelen. Zijn strijd tegen de geest van de 19e eeuw. '75, 216 blz., geb. (f 14,50) nu f 7,90
376. N. Glueck: Rivieren in de wildernis. Een geschiedenis van de Negebe. '62, 232 blz. (geïll.) (f 12,75) nu f 4,90
377. S.G. de Graaf: Het ware geloof. Beschouwingen over Zondag 1 t/m 22 v.d. Heidelb. Catechismus. '54, 464 blz., geb. nu f 22,50
378. G.C. de Haas: Van jongelingsvereniging tot Jesus-People. '72, 100 blz. (f 13,50) nu f 5,90
379. B.G. Henning: Jerusaleem. Wandelen door straten en eeuwen. Een boeiend gids uitgevoerd met talloze illustr. en kaarten en met een historisch overzicht. '74, royaal formaat, 162 blz., geb. (f 20,00) nu f 9,90
380. B.G. Henning: Met Schrift en spade door het Bijbelse land. Een boeiende gids mooi uitgevoerd met talloze tekeningen en kaarten en een historisch overzicht. '75, royaal formaat, 204 blz., geb., (f 25,00) nu f 11,90
381. L. van Heijningen: Historische schetsen en kritieken. (Inh.: 450 jaar herdenking van Luther - Eerherst voor Bilerdijk - De positie der Joden in Nederland - enz.). '71, 186 blz., geb. nu f 4,50
382. L. van Heijningen: De Nederlanden in het jaar 1572. Het schriklijk pleit. Het relaas der gebeurtenissen v.h. beweging jaar 1572. (Met reproducties, gravures, Geuzenliederen). '72, 181 blz., geb., (f 9,90) nu f 4,90
383. A. Hijmans: Het gezonde huwelijk. Huwelijk, gezin en seksualiteit door een christen-arts belicht. '60, 400 blz. nu f 7,50
386. P. Klein: Momenten uit de Tole-dioth van Izaäk. (De Godsnamen i.h. boek Genesis. De zegen voor Ezau - Verkiezing en Verbond - enz.). '69, 196 blz. (met kaarten), geb. (f 7,50) nu f 3,90
387. Klinkend geloof. Uit de gesch. v.h. Nederlandse kerkelijk en geestelijk lied. Bijdr. v. A.C. Honders, A.G. Soeting, W.F. Dankbaar e.a. '78, 110 blz. (f 15,50) nu f 5,90
388. Komende tot leven. O. red. v. G. Zomer. Schriftstudies over de weg van „Zijn lijden tot heerlijkheid“. Bijdr. v. L. Doekes, G. Zomer, P. Lok, W. Triemstra e.a. '77, royaal formaat, 228 blz. (geïll.), geb. (f 18,90) nu f 8,90
389. Komende in heerlijkheid. O. red. v. G. Zomer. Schriftstudies over het komen v. onze Here Jezus Christus i.d. wereld. Bijdr. v. P. Lok, W. Triemstra, D.K. Wielenga, L. Doekes, e.a. '79, royaal formaat, 224 blz., geb. (f 18,90) nu f 8,90
390. A.J. Kret: Ten dis geleid. De zin van het Heilig Avondmaal. (Het Pascha - De viering van de toegang tot het H.A., enz.). '57, 100 blz., geb. nu f 4,50
391. A. Kuyper: Twaalf Oud-Patriarchen. (Meditaties). 85 blz., geb. nu f 3,50
392. M. Magnusson: Graven in bijbelse bodem. De archeologie v.d. landen v.d. Bijbel. '78, 238 blz. (205 illustr., waarvan 50 in meerkleuren + 8 landkaarten), 18 x 25½ cm., linnen band (f 35,-) nu f 16,50
394. O. Mooiweer: Verkondiging en verwachting. (Inh.: De prediking v.h. Evangelie. De dienst v.d. diaken. Het gezin i.d. branding. Leven uit het Woord, enz.). '76, 133 blz. (f 14,90) nu f 5,90
395. De Nationale Synode van Dordrecht 1578. Gereformeerden uit de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden bijeen. O. red. v. Prof. dr. D. Nauta. Bijdr. v. W. van 't Spijker, R.H. Bremmer e.a. '78, 208 blz., (geïll.) (f 35,00) nu f 15,90

396. Het Nieuwe Testament met commentaar. Ned. editie v.h. Regensburger Neues Testament. 9 dln., samen 3.346 blz., geb. in blauwlinnen banden. (f 303,75) nu f 145,00
397. Het Nieuwe Testament met commentaar. 4 Evangelien. 1761 blz., geb. (f 156,75) 4 dln. nu f 69,50
398. K. van Oosterzee: Buber en Israël. Utopie en dialoog. Denken en leven v. Buber i.h. licht v. zijn verhouding tot het Zionisme en de Staat Israël. '78, 110 blz. (f 12,90) nu f 5,50
399. J. Overduin: Het avontuur van een deserteur. Meditaties over het bijbelboek Jona. '64, 200 blz., ing. nu f 9,90
400. J. Overduin: Gods grote verrassing. De zaligsprekingen. '61, 186 blz., ing. nu f 9,90
401. J. Overduin: Het onaantastbare. Over de christelijke hoop. Een actueel boek in deze tijd, waarin het doemdenken een grote plaats inneemt. '75, 3e herz. dr., 232 blz., ing. nu f 14,90
402. A.D.R. Polman: Het Woord Gods bij Augustinus. (Woord Gods en H. Schrift. Woord Gods als Woord van Christus. Woord Gods als prediking. Het Woord Gods en de kerk). '55, 256 blz., geb. nu f 14,50
404. G. Puchinger: Theologische persoonlijkheden. Boeiende beschrijvingen van Kuyper, Bavinck, Lindboom, Schilder, Noordmans e.v.a. '73, 226 blz. (geïll.) (f 26,90) nu f 9,90
405. E. Pijlman: Woord en antwoord. Bijbels dagboek voor mensen van vandaag. '78, 245 blz., geb. (f 27,50) nu f 9,90
407. O. Riedel: Geloof voor de toekomst. Jan Amos Comenius. Een biografische roman over leven en werken v. deze Tsjechische predikant en geleerde (1592-1670). '79, 243 blz. (geïll.) (f 30,75) nu f 10,90
408. Ch. Rupke: Het jubeljaar is aangebroken. Een heilshistorische uitleg over Lucas 4:1-5:32. '74, 166 blz., geb. (f 12,50) nu f 5,90
409. G.J. Schutte: Mr. G. Groen van Prinsterer. Inleiding voor een algemeen lezerspubliek tot de bestudering v. Groen. '77, 2e dr., 183 blz., (geïll.), geb. (f 16,50) nu f 7,90
410. J.H. Sillevius Smitt: Voor Jan en alleman. Kernachtige verhalen waarin ernst en scherts wonderlijk doorgemengd zijn. 5e dr., 111 blz., (geïll.), ing. nu f 2,90
411. K.A.D. Smelik: Hagar & Sara. De verhouding tussen christendom en jodendom i.d. eerste eeuwen. '79, 159 blz. (f 18,90) nu f 6,90
412. L.A. Snijders: Alle getallen v.d. Bijbel. Concordantie v.d. telwoorden i.h. O. en N. Testament e.d. apocriefen. '78, 197 blz. (f 22,50) nu f 8,50
413. H.J. Spier: De Bijbel in tegenspraak. Over schijnbare tegenstrijdigheden in de bijbelse boodschap. '67, 131 blz. (f 16,90) nu f 5,50
414. C. v.d. Steen: Wie volhardt tot het einde... Een evenwichtige uitleg v.h. bijbelboek Openbaring voor deze tijd. '76, 158 blz. (f 18,50) nu f 5,90
415. A. Stol: Nestorianen. De ondergang v.e. christenvolk aangrijpend beschreven. '77, 160 blz. (f 18,50) nu f 8,90
417. G. v.d. Tas: De lichamelijke opvoeding in het licht v.d. H. Schrift. (Verschillende mensbeschouwingen - Het probleem: lichaam-ziel en geest, enz.). '78, 219 blz., geb. (f 18,50) nu f 5,50
418. N. van Tellingen: H. Hasper. Een omstreken hymnoloog. '80, 181 blz. (geïll.), geb. (f 19,90) nu f 8,50
419. J.H. Velema: Bijbel en belijdenis. Deel III. Werkb. v.d. catechisatie a.d. oudste groep. 4e dr., 64 blz. nu f 1,00
420. J. de Vuyst: „Oud en Nieuw Verbond“ in de brief a.d. Hebreëen. (Diss.). '64, 272 blz., ing. (f 17,50) nu f 6,90

403. G. Puchinger (samenst.): 8 boeiende interviewbundels met als gesprekspartner bekende theologen, politici, enz. Christenen en de kunst (Gesprekken met Piet van Egmond, A.F.E. v. Schendel, C. Rijsdorp, e.v.a.); Christenen en secularisatie (Majoor A.M. Bosschardt, L.J. Rogier, e.v.a.); Gesprekken over Rome-Reformatie (H.N. Ridderbos, K.J. Popma, G.C. Berkouwer); Hergroepering der partijen (Piet Jongeling, Barend W. Biesheuvel, H. van Riel, e.a.); Hervormd-gereformeerd: één of gescheiden? (B.J. Oosterhoff en C. Boertien, H. Algra, A.A. v. Ruler, e.a.); Onderwijsvernieuwing (I.A. Diepenhorst, A.D. de Groot e.a.); Polarisatie? (H.G. Schulte Nordholt, R. Zijlstra e.a.); Zending en ontwikkeling (J.W. Hollenweger, J. Verkuyl e.a.). 8 lijvige bundels met de portretten van alle geïnterviewden, meer dan 3.500 bladzijden + zolang de voorraad strekt een brochure: „Over de hartstocht v.d. ware geschiedschrijver“. NORMAAL f 163,-
NU SLECHTS f 59,50

421. C. v.d. Waal: Gij kustlanden. Een trektocht door de arbeidsterreinen v.d. apostelen Paulus en Johannes. '76, royaal formaat, 224 blz. (geïll. met tientallen schitterende foto's), geb. (f 16,90) nu f 6,90
422. C. v.d. Waal: Het Nieuwe Testament. Boek van het Verbond. (Verhouding tussen Wet en Evangelie - Verbondswraak i.h. N.T., enz.). '78, 212 blz. (geïll.), geb. (f 18,50) nu f 6,90
423. J. v. Westering: Tussen hemel en aarde. Over plaats, taak, roeping en werk v.e. kerkorganisator. Voor ieder die de erediens een warm hart toedraagt! '78, 64 blz. (f 11,75) nu f 4,50
424. B. Wielenga: Reformatie van '34. Een boeiende gesch. v.d. Afscheiding. 1934, 144 blz., geb. nu f 3,90
425. J.L. Wielenga: Gevecht om God. Enkele overwegingen b.h. boek Job. '59, 63 blz., ing. nu f 2,90

U kunt bestellen d.m.v. de bon. Zendt die vandaag nog aan
BOEKHANDEL T. WEVER B.V.
ANTWOORDNUMMER 5
8800 VB FRANEKER

In open envelop, zonder postzegel.

U kunt natuurlijk ook telefonisch bestellen: 05170-3147, toestel 18 of 19.

Zend mij de volgende boeken uit uw advertentie in de Opbouw

Naam: _____

Straat: _____

Postcode: _____

Plaats: _____

Bankrekening- of gironummer: _____

Zoekt U voor Uw vakanties iets anders?

Evangelische Camping „t Beloofde Land“

biedt U
een afwisselend programma tijdens Paas-, Zomer- en Herfstvakantie.
Bovendien beschikken wij over groepsaccommodatie.
Speciale tarieven in voor- en naseizoen.

Reserveringen na 3 januari 1982.

Vraag folder.
Bosweg 17, Voorthuizen, tel. 03429-2942

Opbouw-uitgaven

Door het invullen en opsturen van nevenstaande bestelbon kunt u een door „Opbouw“ uitgegeven brochure 'Hulp bij Bijbelstudie' bestellen.

De prijs is exclusief portokosten!

Tegelijk met de toezending van de bestelde uitgave ontvangt u een acceptgirokaart met daarop het verschuldigde bedrag vermeld.

De ingevulde bon kunt u in een open envelop zonder postzegel sturen naar:

Administratie „Opbouw“,
Antwoordnummer 38, 3940 ZD Leersum

Garne ontvang ik:

..... ex. Ds. M. R. van den Berg, Jeremia (Hulp bij Bijbelstudie)
(plm. 194 pag.) à f 10,—.

Naam:

Adres:

Woonplaats (postcode)

Handtekening:

.....